

**Концептуальні засади
розвитку законодавства
України у сфері соціального
захисту в умовах
євроінтеграції**

В результаті проведеного дослідження проаналізовано вимоги законодавства Європейського Союзу у сфері соціального забезпечення; визначено актуальні проблеми законодавства України у сфері соціального захисту в умовах сучасних викликів та змін; з'ясовано ризики цифрової трансформації системи соціального захисту у контексті гарантії реалізації права людини на соціальний захист; досліджено проблему «невикористання» (non-take-up) права на соціальний захист; визначено виклики та перспективи правового регулювання спеціальних пенсій в умовах євроінтеграції; окреслено проблеми чинного законодавства та правозастосовної практики щодо соціального захисту ветеранів війни; сформульовано висновки та рекомендації щодо удосконалення законодавства у сфері соціального захисту.

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ПРАВОТВОРЦЯ»

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Наукова записка

ЮРІНКОН ІНТЕР

Київ – 2025

УДК 349.3
К67

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
(протокол № 18 від 27 листопада 2025 р.)*

Рецензенти:

Венедиктов Сергій Валентинович, доктор юридичних наук,
професор;

Малюга Леся Юріївна, доктор юридичних наук, доцент.

Автор:

Трунова Галина Анатоліївна, кандидат юридичних наук,
доцент.

**Концептуальні засади розвитку законодавства України у
сфері соціального захисту в умовах євроінтеграції** : наукова
записка / Г. А. Трунова. Київ : Юрінком Інтер, Інститут держави
і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. 124 с.

ISBN 978-966-667-961-4

В результаті проведеного дослідження проаналізовано вимоги законодавства Європейського Союзу у сфері соціального забезпечення; визначено актуальні проблеми законодавства України у сфері соціального захисту в умовах сучасних викликів та змін; з'ясовано ризики цифрової трансформації системи соціального захисту у контексті гарантії реалізації права людини на соціальний захист; досліджено проблему «невикористання» (non-take-up) права на соціальний захист; визначено виклики та перспективи правового регулювання спеціальних пенсій в умовах євроінтеграції; окреслено проблеми чинного законодавства та правозастосовної практики щодо соціального захисту ветеранів війни; сформульовано висновки та рекомендації щодо удосконалення законодавства у сфері соціального захисту.

*Наукова записка підготовлена в результаті виконання
Науково-дослідної роботи «Концептуальні засади правотворчої
діяльності в Україні: ресурсозабезпечення, новації та ризики».*

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

УДК 349.3

© Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України, 2025

© Трунова Г. А., 2025

ISBN 978-966-667-961-4 © Юрінком Інтер, 2025

Зміст

Вступ	4
I. Законодавство Європейського Союзу у сфері соціального захисту: цінності європейської соціальної моделі	5
II. Актуальні проблеми законодавства України у сфері соціального захисту в умовах сучасних викликів та змін.	29
III. Реалізація права на соціальний захист: ризики цифровізації.	43
IV. Проблема «невикористання» (non-take-up) права на соціальний захист	61
V. Спеціальні пенсії в Україні: виклики та перспективи в контексті євроінтеграції	71
VI. Гарантії соціального захисту ветеранів війни: необхідність модернізації законодавства.	101
Висновки	114

Вступ

Право на соціальне забезпечення є фундаментальним правом людини, втілене у суспільному договорі та закріплене в Конституції України. Незважаючи на численні законодавчі ініціативи у сфері соціального захисту, Україна стикається з критичними проблемами забезпечення гідного рівня існування людини та ефективної реалізації права на соціальний захист. Військова агресія РФ проти України спричинила безпрецедентні виклики для системи соціального захисту, випробувавши її на міцність, демонструючи слабкі сторони, спонукаючи до системних змін та адаптації законодавства до нових викликів. Водночас євроінтеграційні процеси вимагають модернізації системи соціального захисту з урахуванням цінностей та стандартів європейської соціальної моделі щодо досягнення соціальної справедливості, солідарності, рівних можливостей, покращення умов життя для всіх громадян та захисту у складних життєвих ситуаціях.

Представлена наукова записка зосереджена на дослідженні нових викликів та соціально-економічних змін, які детермінують розвиток законодавства у сфері соціального забезпечення. У роботі розглядаються як теоретичні, так і практичні проблеми правового регулювання у сфері соціального забезпечення на шляху до формування справедливого, інклюзивного, цифрового та гідного соціального захисту людини. Досліджено питання ефективності реалізації права на соціальний захист та подальшої цифровізації як одного з ключових елементів реформування законодавства у сфері соціального забезпечення. Незважаючи на різносторонні аспекти окремих розділів наукової записки, основна увага у дослідженні зосереджена на питаннях розвитку законодавства у сфері соціального захисту щодо забезпечення адаптивності та стійкості системи соціального захисту у впровадженні міжнародно-правових соціальних стандартів гідного рівня життя на засадах соціальної справедливості, солідарності та рівності.

**I. ЗАКОНОДАВСТВО
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ:
ЦІННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ**

Європейський Союз характеризується крізь призму своєї соціальної моделі.¹ Після підписання Римського договору 1957 року країни, що нині входять до ЄС, поступово виробили узгоджену систему нормативних актів та інституцій у сфері соціальної політики, що стала відомою як європейська соціальна модель, яка забезпечила основу для стабільності та соціального миру, визначила інтегрований економічний і соціальний розвиток як частину європейської ідентичності.²

За часів головування Жака Делора Європейська Комісія вперше офіційно згадала термін «європейська соціальна модель» у своїй Білій книзі з питань соціальної політики (1994). У передмові зазначалося, що «завданням на майбутній період має бути збереження та розвиток європейської соціальної моделі на шляху до XXI століття...».³ У Білій книзі європейська соціальна модель розглядається з точки зору цінностей, які включають демократію та індивідуальні права, вільні колективні переговори, ринкову економіку, рівні можливості для всіх, а також соціальний захист і солідарність. Модель ґрунтується на переконанні, що економічний прогрес і соціальний прогрес нероздільні: «конкурентоспроможність і солідарність були враховані в побудові успішної Європи в майбутньому».⁴ Соціальна модель стосується як розвинених систем трудового права, так і перерозподільних систем соціального забезпечення, які забезпечують захист доходу та компенсацію витрат у разі настання соціальних ризиків.⁵

Відповідно до стратегічної доповіді Міжнародної ради з питань соціального добробуту Європейського регіону (ICSW Europe) «Майбутнє європейської соціальної моделі – міркування, виклики, напрями розвитку» (2005 р., оновлено у 2018 р.) європейська соціальна модель є невід’ємною частиною історич-

¹ Schoukens P. EU Social security law: The hidden social model. TILT, Tilburg University. 2016. P. 5.

² The European Social Model in Crisis Is Europe Losing its Soul? Edited by Daniel Vaughan-Whitehead. International Labour Organization 2015. URL: <https://www.ilo.org/media/435786/download>

³ Schoukens P. Op.cit. P. 5.

⁴ European Social Policy – A way forward for the Union. A white paper. Commission of the European Communities. COM 94 (333). Brussels. 1994. URL: https://aei.pitt.edu/1118/1/social_policy_white_paper_COM_94_333_A.pdf

⁵ Schoukens P. Op.cit. P. 5.

I. Законодавство Європейського Союзу у сфері соціального захисту: цінності європейської соціальної моделі

ної, культурної та політичної спадщини Європи, яка відображає базові цінності та орієнтири європейського суспільства. Вона базується на уявленні про соціально згуртоване суспільство, засноване на рівних правах та солідарності. Цю модель не слід розглядати як сувору концепцію для системи соціального забезпечення, а радше як важливий набір цінностей, соціальних прав і цілей для збалансованого та справедливого формування соціальної політики. Метою європейської соціальної моделі є досягнення інклюзивного європейського суспільства з активним громадянським суспільством, заснованим на повазі та довірі, соціальній справедливості та солідарності.

Поєднуючи ключові принципи соціальної політики європейських країн, європейська соціальна модель пропонує загальне бачення соціального захисту для всіх держав-членів ЄС та інших європейських країн, які не є або ще не є членами ЄС. Основними цілями європейської соціальної моделі є захист людини від соціальних ризиків, а також соціально-економічних змін, забезпечення адекватного доходу і умов життя в гідності та з максимальною участю у суспільному житті, боротьба з дискримінацією та створення рівних можливостей для всіх; уникнення маргіналізації та інтеграція соціально виключених, розірвання замкненого кола бідності з покоління в покоління, зменшення розривів у перерозподілі суспільного багатства.

Розробка європейської соціальної моделі здійснювалася під впливом міжнародних і міжурядових угод і пактів, а соціальна справедливість є одним із її базових принципів. Вона дедалі більше стає інклюзивною, що означає, що більше немає привілейованих груп, а всі громадяни потенційно можуть отримати з неї вигоду. В контексті соціального захисту вона поєднує грошові системи соціального забезпечення з персональними соціальними послугами – обидва компоненти є незамінними і взаємодоповнюючими. Фінансування систем соціального захисту забезпечується або через податки, або через внески, часто у поєднанні обох способів. Базисом соціального захисту виступає суспільна солідарність та рівність.

Європейська соціальна модель базується на довірі та широкому консенсусі населення, політичних партій і соціальних партнерів кожної країни. Вона відображає історичний фон,

I. Законодавство Європейського Союзу у сфері соціального захисту: цінності європейської соціальної моделі

специфічну культуру та традиції країни, і надає особливу легітимність національній державі, яка відіграє важливу роль у цьому. Вона також включає фундаментальне переконання, що соціальна політика, заснована на правах, є ключовою передумовою функціонування партисипаторної демократії, яка водночас є необхідною для сучасної і ефективної системи соціального захисту. Без матеріальної безпеки, якісної освіти, належної міри охорони здоров'я та рівних можливостей малоймовірна тривала та конструктивна участь громадян в управлінні.

Європейська соціальна модель пов'язує економічні та соціальні питання через соціально відповідальну ринкову економіку. Вона намагається поєднати конкуренцію із солідарністю та соціальною справедливістю і спрямована на економічне зростання, яке зміцнює соціальну згуртованість. Отже, економічна політика, а також соціальна, медична, освітня та політика зайнятості розглядаються як взаємопов'язані та взаємодоповнюючі. Витрати в сферах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту слід розглядати як продуктивні інвестиції. Соціальна згуртованість та безпека сприяють структурним змінам та готовності людей приймати ризики та користуватися можливостями, а отже, підвищують гнучкість ринку праці. Міцне трудове законодавство, відповідальність держави та організований «соціальний діалог» – автономні переговори між роботодавцями та профспілками – становлять ще одну опору цієї базової соціальної угоди.⁶

Боротьба з соціальною ізоляцією, сприяння соціальній справедливості та фундаментальним правам вже давно є основними цілями Європейського Союзу, який ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності та солідарності. Колишній Договір (попередній) ЄС, Хартія основних прав Європейського Союзу та європейське трудове законодавство заклали основу легітимності європейської соціальної моделі.⁷

⁶ The Future of the European Social Model – Considerations, Challenges, Developments. A strategy paper of the European Region of ICSW (originally drafted in 2005 and updated in August 2018). URL: https://www.icsw.org/images/Publications/ExploringProblems/Dirk_Jarr%C3%A9-Walter_Schmid-EuropeanSocialModel-Update_2018.pdf

⁷ European social model. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/european-social-model>

[Перейти на сайт →](#)